

tafa Paşa semtindedir; mescid olarak yaptırılmış, 932'de (1525-26) cami haline getirilmiştir. Tek kubbeli, kare planlı Ali Cemâlî Efendi Mektebi, Zeyrek Yokuşu'nda 1523-1525 yılları arasında inşa edilmiştir. 1960'ta ortadan kaldırılan Müftü Hamamı, Fatih Kadı Çeşmesi'nde Müftü Ali Camii yakınında bulunuyordu. Bu hamamın geliri yukarıda sözü edilen camii, mescid ve mektebe vakfedilmiştir. Zenbilli Ali Efendi'nin oğullarından Muhyiddin Mehmed Şah Efendi (Molla Çelebi) *Târih-i Âl-i Osmân*'ın, Rûhî Çelebi bir başka *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın müellifidir. Fudayl Çelebi ise çeşitli manzum ve mensur eserleri olan bir âlimdir. Cemâleddin Mehmed (Cemal Çelebi) kadılık ve valiliklerde bulunmuş, kızı Sitti Şah Hatun, İstanbul'da mescid ve medrese yaptırmıştır.

Eserleri. Ali Cemâlî Efendi'nin ilmî gelişmeleri takip ederek kendisini sürekli yenilediği ileri sürülür ve kitaba da çok meraklı olup çeşitli yerlerden eserler getirttiği belirtilir. Başlıca eserleri şunlardır: **1. Muhtârât mine'l-Fetâvâ** (*Fetâvâ-yı Ali Efendi*). Hanefî fıkhrına dair bu telif eserin İstanbul kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 138; Esad Efendi, nr. 644; Fâtihi, nr. 2387, 2388, 2389; Lâleli, nr. 1154). **2. Muhtasarü'l-Hidâye.** Fıkha dair bir eserdir. **3. Risâle fî hakkı'd-devrân** (*Risâle-tü'd-deverân*). Eserde sûfî raksının zikir maksadıyla yapılması durumunda haram olmadığı belirtilir ve eserin biri mensur, diğeri manzum iki nüshasının bulunduğu kaydedilir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hacı Mahmud Efendi, nr. 3093/2) *Risâle fî cevâzi devrânî's-şûfiyye* adıyla kayıtlı nüsha Arapça ve mensurdur. *Âdâbü'l-evsiyâ* adlı ahlâka dair eser Ali Efendi'ye nisbet edilirse de bunun oğlu Fudayl Çelebi tarafından kaleme alındığı tesbit edilmiştir (bk. FUDAYL ÇELEBİ, *Zenbillizâde*).

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 164-165, 240, 283; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 286; Muhtesibzâde Mehmed Hâkî, *Tercüme-i Şekâik*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1436, vr. 77-79; Lutfi Paşa, *Târih* (nşr. Âli Bey), İstanbul 1341, s. 278; Ramazanzâde Mehmed Çelebi, *Târih-i Nişancı*, İstanbul 1290, s. 191, 270; *Hırzû'l-mülûk* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, vr. 46-48; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 120-121, 302, 303, 308, 428; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 550-554; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 277; Peçuyulı İbrâhim, *Târih*, I, 51; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 309, 319, 331, 370; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 14, 65, 119, 132, 160; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Devhatü'l-meşâ-yih*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 721, vr. 5a-b; Amasya *Târihi*, I, 105-106, 204, 292, 321; III,

Zenbilli
Ali Efendi'nin
Zeyrek'te
inşa ettirdiği
mektepe
ve giriş cephesi
önünde yer alan
mezarı

130, 236-240, 245; *Sicill-i Osmânî*, III, 488; *Osmanlı Müellifleri*, I, 320; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 342-343; *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi*, II, 665; a.mlf., *İlmîye Teşkilâtı*, s. 176, 205, 228, 233; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ankara 1972, s. 13; Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, II, 2315, 2502, 2734-2735; R. C. Repp, *The Müfti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, London 1986, s. 197-224; Yusuf Küçükdağ, II. Bâyezid, *Yavuz ve Kanûnî Devirlerinde Cemâlî Ailesi*, İstanbul 1995, s. 51-81; İrfan Görkaş, "Zenbilli Ali Efendi'nin Süfi Deveranını Açıklama Risalesi ve Türk Tefekkürüyle İlişkisi", *TDA*, sy. 130 (2001), s. 221-226; R. Ekrem Koçu, "Alaca Mescid", *İst.A*, I, 574; a.mlf., "Ali Efendi (Zenbilli)", a.e., II, 658; M. Cavid Baysun, "Cemâlî", *İA*, III, 85-88; Halil İnalcık, "Djâmâlî", *El²* (İng.), II, 420.

YUSUF KÜÇÜKDAĞ

ZENBİLLİZÂDE

(bk. MUHYİDDİN MEHMED ŞAH).

ZENC

(الزنج)

Doğu Afrika kökenli siyahî bir grup.

Sözlükte "aşırı susuzluk; boynu uzun, hızlı koşan kimse" anlamlarındaki **zenc** kelimesi, müslüman müellifler tarafından Doğu Afrika'dan getirilen köleleri tanımlamak için kullanılmıştır. Arap kaynaklarında kelimenin etimolojisi hakkında ihtilâf vardır. Arapça sözlüklerde Arapça olarak kaydedilen zencin kökeninin Farsça **zeng** olduğu ileri sürülmüştür ki (Ghada Hassem Talhami, X/3 [1977], s. 451-452) doğrusu bu olsa gerektir. Taberî, Doğu Afrika'dan getirilen bütün köleleri zenc veya "sûdân" şeklinde adlandırır (*Târih*, bk. İn-deks). Câhiz ise Etiyopya ve Sudan asıllı zenci köleler için sûdân yanında "humran" tabirini de kullanır (*Resâ'il*, I, 210). İslâm kaynaklarında zencilerin ana vatanı olarak

genellikle Doğu Afrika sahilleri ve adaları ile Batı Afrika arasındaki bölge gösterilir. İslâm coğrafyacıları ise zenci ülkesi için Re's Hafûn'un (Cape Guardafui) güneyinden Sûfâle'ye kadar uzanan bölgeye işaret ederler. İbn Havkal, Zenc ülkesinden bahsederken sınırının zengin altın yataklarının bulunduğu Alva Zenc ülkesi olduğunu belirtir. Bilâdüzzenc ve Bahrüzzenc adı verilen yerler Doğu Afrika kıyı boylarıyla Sudan, Etiyopya ve Liberya çöllerini kapsayan bölgeyi içine almaktadır. Zenciler İslâm ülkelerine daha ziyade Kanbalu'dan (Zengibar, Pemba ve Madagaskar) getirilmiştir.

Kaynaklarda Hz. Nûh'un üç oğlundan biri olan Hâm'ın soyundan geldiği rivayet edilen Zencler siyah renkli, yassı burunlu ve kıvrıkcı saçlı olarak tanıtlılır. Yaşadıkları yerlerin mâmur olmadığı, elbise giymedikleri ve geçimlerini toplayıcılıkla sağladıkları belirtilir. Mutaahhar b. Tâhir el-Makdisî zencilerin coğrafyalarında ağaç ve bitki yetişmediğini, bol miktarda maden bulunduğunu, yiyecek ve giyeceklerinin dışarıdan geldiğini kaydeder. Hayvanları henüz evcilleştiremediklerinden veya hayvan bulunmadığından eşyalarını başlarında ve sırtlarında taşıdıklarını ve bölgenin aynı zamanda muz ülkesi diye bilindiğini söyler (*el-Bed' ve't-târih*, IV, 63-70). İslâm coğrafyacıları Afrika'dan getirilen gümüş, inci, kereste, fildişi ve deri gibi pek çok ticarî emtiadan bahsetmelerine rağmen köle ticaretine hiç değinmezler.

İslâm'ın ilk döneminde Mekke ve Medine'de Bilâl-i Habeşî, Ümmü Eymen, Atâ b. Ebû Rebâh ve Saîd b. Cübeyr gibi zenci köleler bulunmaktaydı. Hz. Peygamber döneminde Mekke ve Medine'deki siyahîler genellikle Habeşistan asıllıydı. Bunların Zenc olarak adlandırıldıklarına dair bilgi yoktur. Habeşistanlılar daha sonraki tarihlerde de ayrı bir kategoriye (Habeşî) da-

hil edilmiştir. İslâm tarihinde zencilerden bir grup halinde ilk defa, Mezopotamya'nın fethi esnasında Sâsânî ordusunda paralı asker olarak savaşan siyahî birliklerden alınan esirler (siyâhü'l-esâvira) dolayısıyla bahsedilir. Bu esirler Benî Temîm kabilisinin civarına yerleştirildi. Sahil bölgelerinde yaşayan Seyâbice (Seylanlılar), Zutlar ve diğer siyahî kölelerle birleştirilerek Irak'ta bulunan Tufûf'ta iskân edildi. Divana kaydedilen bu kölelerin sayıları oldukça fazlaydı. Köle ticaretinin yapıldığı eski merkezlerden biri olan Doğu Afrika ile müslümanların ilk ilişkileri II. (VIII.) yüzyılın ortalarına rastlamaktadır. Bölgedeki en eski cami 780-800 yılları arasına tarihlenebilmektedir. Zenc ülkesine ilk müslüman göçü 122 (740) yılındaki Zeyd b. Ali isyanından sonra gerçekleşti. Abbâsîler döneminde Basra körfezinde Arap-İran tüccarlarının kurduğu deniz filoları Zenc ülkesiyle ticareti hızlandırdı. Zenciler Abbâsîler'in merkezî şehirlerine, Mısır, Hicaz ve Irak gibi eyaletlere köle olarak taşındı. Meşhur Zenc isyanına katılan kölelerin sayısının 500.000 civarında gösterilmesi bu yoğun ticaretin önemli bir belirtisidir.

Afrikanlı yerli köle avcıları tarafından iç bölgelerde yakalanarak Doğu sahillerine götürülen zenci köleler burada Arap köle tâcirlerine satılıyordu. Basra körfezindeki Kış adası sakinleri zencileri kaçırıp satan korsanlardı. Zenci çocuklarını kaçıran Araplar onları köle olarak satarlardı. Doğu Afrika kabileleri arasındaki çarpışmalarda esir alınan köleler de Arap köle tâcirlerine satılıyorlardı. Bunlar deniz yoluyla Kızıldeniz ve Basra körfezine, karadan Sudan yoluyla Mısır'a götürülüyordu. Irak'ta köle ticaretinin hayli canlı olduğu anlaşılmaktadır. Nehhâsin, Cellâbîn ve Rakikiyyîn gibi isimlerle anılan köle tâcirleri getirdikleri köleleri pazarlarda satışa çıkarırlardı. Toplumun artan emek ihtiyacı ve köle ticaretinin yüksek kârlılığından dolayı köle ticareti yüzyıllar boyunca devam etti.

İslâm'ın ilk dönemlerinde Sevâd bölgesindeki toprak sahipleri satın aldıkları köleleri tarım arazilerinde çalıştırıyordu. Bunlar, bu dönemdeki siyasal olaylarda ve iç savaşlarda etkin biçimde yer almıştır. Muâviye tarlalarında çalışan köleleri savaşlarda kullanmıştır. Muhtâr es-Sekafî, Kûfe'de Hz. Hüseyin'in intikamını almak iddiasıyla başlattığı isyana (66/685) katılan zencilere hürriyet vaad etmişti. Zenci köleler, Zenc isyanı diye bilinen büyük kalkışmalarından önce Irak'ta pek çok defa ayaklanmışlardı. Bunların ilki 71 (691) yılında Mus'ab b. Zübeyr'in son günlerinde Bas-

ra'da az sayıda zenci kölenin katıldığı isyandı. Bu isyancıların bir kısmı öldürüldü, bir kısmı kaçmayı başardı. İkinci isyan 75'te (695) Basra'da Şîr Zencî lakaplı Abdullah b. Cârûd er-Rebâh'in önderliğinde gerçekleşti. Abbâsî Halifesi Mansûr döneminde yine Basra'da çıkan üçüncü isyan (143/ 760-61) Basra Kadısı Sevâr b. Abdullah'ın gönderdiği askerler tarafından bastırıldı.

Zencilerin ismini duyuran asıl olay, Abbâsîler döneminde 255-269 (869-883) yılları arasında Aşağı Mezopotamya'daki (Sevâd) bataklik bölgede ortaya çıkan isyandır. Bir rivayete göre bu isyana 500.000 zenci köle katılmıştır. İsyancılar Furâtiyye, Karmatiyye, Nûbe ve Sudan gibi isimlerle anılıyordu. İsyanın lideri Sâhibüzzenc Ali b. Muhammed'in yanında Râşid el-Karmatî ve Nâdir el-Esved gibi diğer liderler de bulunmaktaydı. Zenci köleler, III. (IX.) yüzyılda Aşağı Irak'taki bataklik bölgede aşırı sulamadan dolayı tuzlanan toprakların temizlenmesi için pirinç ve şeker kamışı gibi sulu tarım alanlarında 2000 ile 5000 kişilik gruplar halinde ağır şartlar altında çalıştırılıyordu. Hz. Ali soyundan geldiğini iddia eden Ali b. Muhammed ez-Zencî kendilerini bu durumdan kurtarma vaadiyle onları isyana teşvik etti. Dicle nehri kıyısında bulunan köyleri yağmalayıp efendilerinin mallarına el koyan zenciler, Abbâsîler'in Basra valisi tarafından üzerlerine gönderilen, toprak sahiplerinin de gönüllü olarak katıldığı birlikleri mağlûp ettiler. Çarpışmalar, Fırat ve Dicle nehri üzerinde açılmış kanallar ve bataklik içindeki kamışlıklarda vuku buldu. Zenciler isyanın başlamasından on ay sonra bu defa Basra körfezi ağzındaki Übüle, Abadan, Ahvaz ve Basra gibi şehirlere yönelerek buraları yakıp yıktılar. Basra günlerce süren yağmaya, tahribat ve katliama uğradı. 10.000 civarında Basralı'nın öldürüldüğü bu katliamın ardından "ba'de harâbi'l-Basra" sözü darbimesel haline gelmiştir.

Aşağı Mezopotamya'daki batakliklara yerleşerek sazlıklar ve sulama kanallarıyla kaplı alanın ortasında Muhtâr adıyla bir şehir kuran zenciler Abbâsîler'i on beş yıl meşgul ettiler. Saffârîler ve Kürt aşiretleriyle ittifak kuran Abbâsîler'in üzerlerine gönderdiği orduları yenilgiye uğratıp bölgeyi tamamen kontrolleri altına aldılar. Zaman zaman Bağdat'ın 140 km. güneyine kadar yaklaştılar. Zencilerin kendi adlarını para bastırmaları, hutbe okutmaları ve bayrak kullanmaları dikkate alındığında âdeta bağımsız bir devlet haline geldikleri iddiasında bulundukları anlaşılır. Zen-

ci isyanı ancak Tolunoğulları'nın askerî ve malî desteğiyle bastırılıbildi (269/883). İsyana katılan zencilerin çoğu bu savaşlarda öldürüldü, sağ kalanlar tekrar köle haline getirildi. İslâm kaynaklarındaki rivayetlere göre 300.000 ile 500.000 arasında zencinin katıldığı bu isyan İslâm tarihindeki en kanlı ve yıkıcı isyanlardan biridir (Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, IV, 221-222; İbnü'l-Cevzî, XII, 212). Zira Abbâsî merkezi hazinesinin boşalmasına yol açtı, Basra körfezi ticaretini aksattı ve Sevâd bölgesindeki tarımı olumsuz yönde etkiledi. Zenciler sahneden çekilirken aynı bölgede onların yerini içlerinde çok sayıda Afrika kökenlinin bulunduğu Karmatîler aldı.

İslâm coğrafyasında zencilerin yoğun olarak bulunduğu bölge Irak ile sınırlı değildir. Mısır'da da eskiden beri zencilerin yaşadığı bilinmektedir. İhşidîler döneminde devleti uzun süre fiilen yöneten Ebü'l-Misk el-Kâfûr zenci bir köleydi. Onun zamanında zencilerden oluşan ve Kâfûriyye denilen müstakil bir zenci ordusu kurulmuştu. Zencilere dair Mısırlı müellifler tarafından pek çok eser yazılmıştır. Abbâsîler döneminde Câhiz'in kaleme aldığı eserler dışında Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Tenvîrü'l-gabeş fi fazlî's-Sûdân ve'l-Habeş*, Süyûtî'nin *Ezhârü'l-urûş fi ahbâri'l-Hubûş ve Nüzhetü'l-umr fi't-tafzîl beyne'l-biyz ve's-sûd ve's-süm* adlı eserleri dikkate değerdir. Abdülbâki el-Buhârî, Süyûtî'nin eserlerine dayanarak *et-Tîrâzü'l-menkûş fi mehâsini'l-Hubûş* adıyla bir eser telif etmiştir. Bu eserlerde İslâm kültüründe zenci unsurların rolü ve katkısı, özellikleri, tarihleri ve İslâm hukukundaki yerleri ele alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "znc" md.; Câhiz, *Resâ'il* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire, ts. (Mektebetü'l-Hancî), I, 210; Belâzûrî, *el-Ensâb*, IV/A, s. 42; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IX, tür.yer.; Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (nşr. Abdülemîr Mühennâ), Beyrut 1411/1991, IV, 208, 220-222; *el-'Uyûn ve'l-hadâ'ik fi ahbâri'l-hakâ'ik* (nşr. Ömer es-Saîdî), Dimaşk 1972, IV/1, s. 14-58; Makdisî, *el-Bed' ve'l-târîh*, IV, 63-70; Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müşâk*, Beyrut 1409/1989, I, 60-62; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XII, 212, 235; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 124-224; IV, 478; V, 23, 175, 207; Ahmed Ülebi, *Sevratü'l-'abid fi'l-İslâm*, Beyrut 1985; Suliman Bashear, *Arabs and Others in Early Islam*, Princeton 1997, s. 72-93; A. Popovic, *The Revolt of African Slaves in Iraq in the 3rd / 9th Century* (trc. L. King), Princeton 1999; Mustafa Demirci, *Siyah Öfke: Ortaçağ İslâm Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı* (869-883), Konya 2005; R. Segal, *Islam's Black Slaves: A History of Africa's Other Black Diaspora*, London 2003; J. Walker, "A Rare Coin of the Zanj", *JRAS*, LXV (1933), s. 651-655; Khalil 'At-hamina, "Non-Arab Regiments and Private Mili-

tias during the Umayyad Period", *Arabica*, XIV, Leiden 1967, s. 347-378; Abdülcebbâr Nâci, "Şâhîbü'z-Zenc eş-şâ'irü's-şâ'ir", *el-Mevrid*, I/3-4, Bağdad 1972, s. 11-23; a.mlf., "Târîhu't-Taberî maşdaran 'an şevreti'z-Zenc", *a.e.*, s. 37-92; Ghada Hashem Talhami, "The Zenc Rebellion Reconsidered", *The International Journal of African Historical Studies*, X/3, New York 1977, s. 443-461; D. Waines, "The Third Century Internal Crisis of the Abbasids", *JESHO*, XX/3 (1977), s. 282-306; M. Tolmacheva, "Toward a Definition of the Word Zanj", *Azania*, XXI, Nairobi 1986, s. 108-110; a.mlf., "Zanj", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1989, XII, 738-740; Zakaryau I. Oseni, "The Revolt of Black Slaves in Iraq under the Abbasid Administration in 869-883 C.E.", *HI*, XII/2 (1989), s. 57-65; K. Wers-teegh, "Arabic in Madagascar", *BSOAS*, LXIV/2 (2001), s. 177-187; Şemseddin el-Kilânî, "es-Sûdân ve'z-Zenc fi's-şekâfeti'l-'Arabiyye", *et-Tesâmuḥ*, sy. 15, Maskat 1427/2006, s. 311-332.

MUSTAFA DEMİRCİ

ZENCAN

(زنجان)

İran'da tarihî bir şehir
ve idarî birim.

Tahran ve Kazvin'den Tebriz'e giden yol üzerinde Zengânerûd nehri kıyısında denizden 1625 m. yükseklikteki bir arazide kurulmuştur. Sâsânîler'den Erdeşîr-i Bâbekân tarafından Şâhin adıyla tesis edilmiş, daha sonra Zengân, Zendegân, Zengidgân adlarını almış, müslüman Araplar burayı Zencan diye adlandırmıştır. Zencan eyaleti ise (Üstân-ı Zencan) kuzeyden Erdebil, kuzeydoğudan Gilân, batıdan Azerbaycân-ı Garbî, kuzeybatıdan Azerbaycân-ı Şarkî, güneyden Hermedan, doğu ve güneydoğudan Kazvin eyaletleriyle çevrilidir. Ebher, İcerûd, Hudâbende, Harbende, Zencan, Târim ve Mâhınışan adlı şehiristanlardan meydana gelir. Zencan şehrinin nüfusu 360.347, eyaletin nüfusu 955.610'dur (2010 sayımı) (eyaletle bağlı bahş, şehir, dihiştan ve abâdîler için bk. *Serşûmarî-i 'Umûmî*, s. 35).

Ortaçağ müellifleri genelde Zencan'ı Cibâl bölgesi içinde gösterir; ancak Deylem ve Rey'e bağlı şehirler arasında sayan coğrafyacılar da vardır. İbn Havkal, aynı bölgedeki Ebher şehriyle Zencan arasındaki mesafenin 20 fersah olduğunu söyler (*Şûretü'l-arz*, s. 360). Zencan'ı bazan Cibâl'e, bazan Deylem'e bağlı yerler arasında gösteren İstahrî şehrin Ebher'den daha büyük olduğunu ve buraya iki günlük, Kazvin'e ise iki fersah uzaklıkta bulunduğunu kaydeder (*Mesâlik*, s. 195-196, 198). Makdisî de şehri bazan Azerbaycan, bazan da

Rey bölgesinde gösterir (*Aḥsenü't-teḳâsim*, s. 386). Anonim *Hudûdu'l-âlem*'de (s. 90) Zencan "nimetleri bol" bir şehir diye anlatılır. Yâkût el-Hamevî, Zencan'ı Cibâl bölgesinde yer alan büyük bir şehir olarak tanıtır ve Acemler'in buraya Zengân dediklerini kaydeder (*Mu'cemü'l-büldân*, III, 171-172). Müstevfî ise Zencan'ın Sultâniye'ye 5 fersah mesafede bulunduğunu belirtir (*Nüzhetü'l-kulûb*, s. 56). Zekerîyyâ b. Muhammed el-Kazvîni, Zencan'ı Ebher ile Halhal arasında havası temiz, demir madeni açısından zengin, çok güzel ve meşhur bir şehir diye tavsif eder, halkının güzellik, zerafet ve cömertlik bakımından mükemmel olduğunu söyler (*Âşârü'l-bilâd*, s. 383-384).

Zencan, 24 (645) yılında Berâ b. Âzib kumandasındaki İslâm orduları tarafından Ebher ve Kazvin'den sonra fethedildi (Belâzûrî, s. 460, 464). Bâbek, Zencan ile Erdebil arasındaki yerleri tahrip edince halife Mu'tasım-Billâh, Afşin Haydar b. Kâvûs'u onun üzerine sevketti ve tahrip ettiği yerlere kaleler yaptırmasını istedi (Taberî, IX, 11). Şehir III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında Tâhirîler'in egemenliğine geçti. Ali evlâdından Hüseyin b. Ahmed b. İsmâil el-Kevkebî, Rebîülevvel 251 (Nisan 865) tarihinde isyan edip Tâhirîler'in Zencan ve Kazvin'deki âmillerini uzaklaştırdı (Taberî, IX, 346; İbnü'l-Esîr, VII, 165). Halife Mu'tez-Billâh, Mûsâ b. Boğa el-Kebîr'i Kevkebî'nin isyanını bastırmakla görevlendirdi. Mûsâ, Kevkebî'yi yenerek Zencan ve Kazvin'de tekrar Abbâsî hâkimiyetini tesis etti (253/867). Halife Mu'temid-Alellah, 261 (874-75) yılında veliaht ilân edip Nâsır-Lidînillâh el-Muvaffak lakabını verdiği kardeşi Ahmed'i

aralarında Zencan'ın da bulunduğu Meşrik valiliğine tayin etti. 281'de (894-95) Halife Mu'tazid-Billâh oğlu Ali'yi (Müktefi-Billâh) Zencan'ın ve diğer bazı yerlerin valiliğine getirdi (Taberî, X, 36-37). Halife Müktefi-Billâh, Sâ mânî Emîri İsmâil b. Ahmed'i Horasan valiliğine tayin edince Rey, Kazvin ve Zencan'ı da onun idaresine verdi. Halife Muktedir-Billâh'ın oğlu Ali 301 (913-14) yılında Rey, Kazvin ve Zencan valiliğine getirildi (İbnü'l-Esîr, VIII, 176).

304'te (916-17) Sâcoğulları'ndan Yûsuf b. Ebû's-Sâc, Sâ mânî Valisi Muhammed b. Ali b. Su'lûk'u Rey ve Zencan'dan uzaklaştırdı. Halife Muktedir-Billâh bu durumdan çok rahatsız oldu ve Mûnis el-Muzaffer'i onun üzerine gönderdi. Halife, Hâcib Nasr'ın tavassutuyla aralarında Zencan'ın da bulunduğu şehirlerin idaresini yıllık 160.000 dinar karşılığında Muhammed b. Ali b. Su'lûk'a bıraktı (*a.g.e.*, VIII, 104). Mûnis, Muharrem 307 (Haziran 919) tarihinde Yûsuf b. Ebû's-Sâc'ı mağlûp ederek Zencan'ın da içlerinde yer aldığı şehirlere Ali b. Vehsûdân'ı vali tayin etti. Ancak Halife Muktedir, Muharrem 310'da (Mayıs 922) Yûsuf b. Ebû's-Sâc'ı affedip yıllık 500.000 dinar vergi vermesi şartıyla Zencan'ın da bulunduğu bölgenin valiliğine getirdi (*a.g.e.*, VIII, 136). Mâkân b. Kâkî ve Hasan b. Kâsım el-Alevî 316 (928) yılında Rey'i ele geçirdi. Sâ mânî Valisi Muhammed b. Ali b. Su'lûk bölgeden çekilmek zorunda kalınca Hasan b. Kâsım el-Alevî Ebher, Kum, Kazvin ve Zencan'ı zaptetti. Onun, aynı yıl bir karşı sefer düzenleyen Deylem-liler'den Esfâr b. Şîreveyh'in kumandanı Merdâvic b. Ziyâr tarafından öldürülmesi üzerine Zencan Esfâr'ın eline geçti (*a.g.e.*,

Zencan'da Celebioğlu Hankahı ve Türbesi

